

A częstochowai pálos kolostorral és kegyképével foglalkozó legújabb lengyel szakirodalomról

---

1989 után számos könyv és tanulmány jelent meg Lengyelországban a Jasna Góra-i (Fényes Hegynek nevezték régen magyarul) kegyhelyről és a Szűzanya ott őrzött képéről. Cikkemben olyan munkákra szeretnék hivatkozni, amelyek jelentős eredmények a kegykép és a kolostor eredetének kutatásában.

Az egyik legfontosabb publikációnak Wojciech Kurpik *Częstochowai Hodegetria*¹ című könyvét tartom. Kurpik a Varsói Művészeti Akadémia professzora, és 1979 óta ő a Jasna Góra-i kegykép konzervátora. Foglalkozása és tapasztalatai alapján sok a mondanivalója a kegykép témájáról. Ezt a könyvét 2008-ban adták ki, melyben figyelemre méltó feltételezéseket fogalmazott meg többek között a kép történetéről.

Kurpik szerint a częstochowai kegykép eredetileg egy keleti ikon volt. Röntgen-kutatások bizonyítják, hogy a mai kép alatt van egy másik festmény, amely valószínűleg ikon jellegű volt – amiről például a tágra nyitott szemek tanúskodnak. Valamelyik balkáni műhelyben készülhetett, erre utal: a faalap bemélyítése, a fejeket körülölelő kiemelt glóriák és a keret belső peremének a kidolgozása. Az ohridi ikongyűjteményhez képest műhelyanalógiák találhatók a Jasna Góra-i képen, ami szintén valószínűsíti ennek a festménynek balkáni eredetét. A keletkezési ideje a 12. vagy 13. századra tehető. A vastagított glóriák, amelyek azt bizonyítják, hogy az eredeti kép a Hodegetria típushoz tartozott, azt sugallják, hogy leginkább a 13. században keletkezhetett az ikon.

Ez az eredeti ikon jellegű kép valószínűleg egy ikonosztáz része volt. Azt lehet feltételezni, hogy sokáig függött egy nedves falon, erről a hátoldalán gombásodás nyomai tanúskodnak. Majd amikor ki akarták venni a képet az ikonosztázból, széttört az alap a gombásodás és a ragasztóanyag előregedése miatt. Az eredeti vászon szétszakadt. Lehetséges, hogy ez a templom elpusztításakor történt, ami gyakran előfordult a 14. századi Balkánon. Akkor átfestették a képet, amely nagyon meg lehetett rongálva. Pontosabban az átfestő művésznek valószínűleg az volt a feladata, hogy felújítsa a régi megsérült ikont – hiszen megtartotta a kiemelkedő glóriákat –, de a felújítás következtében egy olyan új kép jött létre, amely az olasz festészet *trecento* korszakának a jegyeit viseli magán. Ez arra utal, hogy a 14. században történt a javítás. A festő megnagyobbította Szűz Mária fejét, és egy hajfürtöt festett hozzá. Az átfestés után arannyal, ezüsttel és drágakövekkel díszítették a képet. A javítás következtében a képben különböző kultúrákhoz, a keleti és a nyugati világhoz tartozó motívumok egyesülnek, s ennek Wojciech Kurpik szerint fontos szerepe lehet abban, hogy a kép mindmáig gyakran nem csak a hívő emberekre van nagy hatással.

A ruhák aranyozási technikája sienai műhelyekre utal. Eléggé valószínűnek tűnik, hogy a festő Simone Martini vagy annak az egyik követője lehetett. Kurpik egy másik művésznek a Jasna Góra-i képhez hasonló munkájára is utal – a Vitale da Bologna által festett *Madonna dei Battuti*-ra. Ezen a képen sötétkéék mind Mária palástja, mind pedig a ruhája, ami ritka jelenség a 14. századi olasz festészetben, és több apró hasonlóság is található a Jasna Góra-i ikonnal, mégis Vitale da Bologna többi alkotásában nem találjuk meg őket. Analógiák alapján nem is lehetséges a kép szerzőjének pontos és minden kétséget kizáró megállapítása. Ezenkívül Kurpik azt hangsúlyozza, hogy a bevett konzervátori gyakorlat nem engedélyezi invanzív kutatási módszerek alkalmazását a częstochowai képen.

A nyugati stílusban átfestett ikon a Jasna Góra-i kolostorba került. Akkor aranyból, ezüzből és drágakövekből alkotott értékes díszítés volt rajta, amiről a képen még manapság is megtalálható 19 ezüst szög tanúskodik. Valószínű, hogy az Anjou udvarban vagy Olaszországban működő olasz művészek készítették.

Kulcskérdés, hogy honnan hozták a kegyképet, és azelőtt milyen volt valójában a sorsa. Wojciech Kurpik a munkájában arra utal, hogy Lokietek Erzsébet a végrendeletében Kotromanić Erzsébetre hagyott egy Szent Lukács festette Szűz Mária-képet. Lehetséges, hogy a częstochowai képről van szó. Lokietek Erzsébetnek a fia, Nagy Lajos király valamelyik balkáni hadjáratból hozhatta el ezt a képet, vagy pedig maga a királyné vásárolhatta meg az immár nyugati stílusban javított festményt Itáliában, ahová a háborúk miatt sok keleti ikon került. Ha hadjárat alatt szerezték meg, akkor az sem zárható ki, hogy magának Opuliai László hercegnek (Nagy Lajos munkatársa, 1367-től 1372-ig Magyarország nádora) kezébe jutott, akit a Jasna Góra-i kolostor alapítójaként tartanak számon, és ennek az eseménynek tanúja vagy akár résztvevője lehetett.

Elsőként Ewa Śnieżyńska-Stolot utalt Lokietek Erzsébet végrendeletére a częstochowai képpel kapcsolatban 1973-ban megjelent munkájában². Mind a *Translatio Tabulae*-ben, a kegykép legrégebbi történetében, mind pedig a végrendeletben a Szent Lukács festette Hodegetria típusú, ezüzzel és arannyal díszített képről van szó. Wojciech Kurpik könyve szerint az a feltételezés, hogy ugyanarról a festményről van szó, eddig nem nyert bizonyítást, de ha igaz volna, akkor ez cáfolná a belzi legendát, miszerint a Halicsban található Belz várából hozta Opuliai László Częstochowába a képet. Amikor 1379-ben Opuliai László elhagyta Halicsnak ezt a részét, a képnek Lokietek Erzsébet tulajdonában kellett volna lennie, ugyanis egy évvel később a végrendeletében említette.

Kurpik kétségbe vonja Marosi Ernőnek azt a tézisést, miszerint a királyné végrendeletében említett kép sok más festménynek a mintája lehetett, közöttük a Jasna Góra-i ikonnak és az aacheni képeknek is. A konzervátor szerint ez nem valószínű, többek között azért nem, mert jelentősek a különbségek a częstochowai kép és az aacheni festmények között, a megfestett alakoknak például más a testalkatuk és a festmények nagysága is határozottan különbözik egymástól.

A festmény Opuliai Ulászló közvetítésével került Jasna Górára. Lehetséges, hogy ez Anjou Hedvig lengyelországi koronázásának az évében, 1384-ben történt. Kurpik – hasonlóan, mint korábban egy másik kutató, Krystyna Pieradzka³ – úgy véli, hogy Szent Hedvig mint a nagyanyjára emlékeztető tárgyat kaphatta meg a képet az értékes díszítéssel együtt. Lengyelország biztosabb helynek számíthatott akkor ezen becses tárgy megőrzésére, mint Magyarország, ahol Nagy Lajos király halála után nem volt stabil a helyzet. Lehetséges, hogy Opuliai Lászlóra bízták a festményt, és az ő birtokán, a magyarok iránt lojális pálosok kolostorában helyezte el ezt a kegytárgyat. Ezek után Opuliai László szembeszállt Jagelló Ulászlóval, így Szent Hedvig is csak nem hivatalos kapcsolatokat tudott tartani a Jasna Góra-i kolostorral.

A *Translatio tabulae*-nek nevezett dokumentum, amely a kép eredetének régi legendás leírása, azért készült el, hogy ne legyen kétséges a pálosoknak a képhez való tulajdonjoga. Kurpik határozottan azt állítja, hogy valószínűtlen a *Translatio tabulae*-ben leírt történet, amely szerint a jelenlegi kép keleten készült el, Opuliai László pedig Belz várában találta meg, és onnan hozta Częstochowába. A kép nem készülhetett keleten, már csak azért sem, mert a pravoszláv vallási doktrínák nem engedélyezték a Szűzanya hajának a festését. A częstochowai képen pedig látható a Szent Szűz hajának egy fürtje. Műhelyszempontokból is világos, hogy valahol nyugaton készült a kép mai változata. Ha pedig a festmény nem keletkezhetett keleten, akkor az a következő kérdés, hogy egyáltalán Halicsba kerülhetett-e.

Kurpik mindezek ellenére nem kérdőjelezi Opuliai László jelentős szerepét abban, hogy a képet Częstochowában, a pálos kolostorban helyezték el.

A legendának az a szála, miszerint a herceg Belz várában szerezte meg a képet, azért volt fontos, mert ez annyit jelentett, hogy a festmény Opuliai László hadiszákmánya volt, és ő erről akarata szerint rendelkezhetett. A pálosok is fontosnak tartották ezt a dokumentumot, amely megmagyarázta, hogy a kép törvényes módon került tulajdonukba, ezért a sokszor átírt és aktualizált *Translatio tabulae* nem véletlenül maradt meg a Jasna Góra-i irattárban.

Egy legenda szerint Belz várában egy nyíltól sérült meg az ikon. A sérülés tény, amit a javítás nyomai bizonyítanak, de nem lehet tudni, hogy nyíl okozta-e vagy más. Bizonyosan már a nyugati stílusban történt átfestés után keletkezett. A javítást Opuliai László finanszírozta. Az első dokumentált lengyelországi képre Restaurálásként tartják ezt számon.

1430-ban rablótámadás következtében ismét széttört a deszkaalap. A rablók éles szerszámokkal vették le a díszeket, aminek a nyomai máig láthatóak. A támadás célja rablás volt, de valószínűleg az egyik huszita támadó arra használta ezt a lehetőséget, hogy kifejezze megvetését a Szűzanya iránt, és egy éles szerszámmal (nem pedig karddal, ahogy korábban hitték) belevágott a képen ábrázolt Szent Szűz arcába. Arra gyanakodtak, hogy cseh husziták voltak a rablók, de ez nem bizonyult igaznak. Annyit lehet tudni, hogy a támadók között lengyel lovagok is voltak. Ezután Krakkóban renoválták a képet, s ennek során hozzáfestették a gótikus keretet növényi motívummal.

Wojciech Kurpik a częstochowai kolostor alapításával is foglalkozik munkájában. Arról ír, hogy Lokietek Erzsébet és a fia, Nagy Lajos is gondoskodott a pálos rendről, amelytől támogatást várt a magyar és lengyel trónt öröklő lányainak. Ezért kétségtelen Nagy Lajos szerepe a częstochowai kolostor alapításában. A *częstochowai Hodegetria* szerzője szerint a király arra utasította Opuliai Lászlót, hogy az általa bérelt földön alapítson egy kolostort. Nem véletlen az sem, hogy Primipillus Gergő, a király jó embere lett az új kolostor első perjele. Kurpik úgy véli, hogy azért mellőzték a király szerepét az alapításban, mert csak és kizárólag az Opuliai László által bérelt földet adtak a pálosoknak.

A lengyel konzervátor a częstochowai kép kultuszának egy érdekes vonására is ráirányítja a figyelmünket – arra, hogy a pravoszláv egyházban szintén tisztelik a képet. Az 1655. évi svéd ostrom után Alekszej Mihajlov cárnak elvitte egy követ a festmény másolatát, és ez az ábrázolás Oroszországban mint a *kemény szívek meglágyítója* lett népszerű. 1813-ban az oroszok Napóleont üldözve elfoglalták Częstochowát. Tisztelték a kegyképet, és egy kis másolatát a moszkvai Kazáni Istenanya székesegyházába vitték, ahol máig megtalálható.

Érdemes megemlíteni egy másik fontos munkát is, amely a Jasna Góra-i kegyképpel és történetével foglalkozik. Jan Golonka pálos atya és Jerzy Żmudziński művészettörténész együtt írta meg a *Jasna Góra-i Szűzanya. Mit tudunk a csodálatos képről?* című könyvet, amely összegzi az addigi kutatásokat. E mű sok fontos és akkor (2004-ben) újak minősülő információt tartalmaz, például azt, hogy a kegyképet az 1430 évben történt megszentelés után nem festették újra, hanem csak helyreállították.

E két szerző óvatosabb Wojciech Kurpiknál a kegykép eredetével kapcsolatban, csak azt állítják, jelenleg nincs meggyőző bizonyíték arra, hogy a képet a 12. század előtt festették volna. A kutatók véleménye határozottabb Rudolf Kozłowski állításainál is, aki 1948 és 1952 között volt a kegykép konzervátora. Kozłowski ugyanis azt állította, az eredeti kép viasszal készült, és ezért oly nehéz volt 1430 után a restaurálása, hogy teljesen új ábrázolást festettek rá. A kutatások szerint azonban nincs bizonyíték a viasz-technika alkalmazására, és több tény is arra utal, hogy a sacrilegium után csak néhány helyen egészítették ki a festményt.

Golonka és Źmudziński szerint az eredeti képnek valószínű keletkezési helye egy a macedóniai régióban 13. században vagy 14. század elején működő ikonfestő-műhely lehetett. Szerintük a képet valószínűleg már az ikonosztáz elhagyása idején is kultusz övezte, és valaki ezért igyekezte renoválni.

A szerzők arra utalnak, az a tézis, miszerint az Anjou dinasztiáé lett volna a kép a 14. század második felében, a hozzáférhető források alapján nem bizonyítható. A könyvben azzal az állítással találkozunk, hogy a kép 1382 előtt került Opuliai László tulajdonába. Elképzelhető, hogy a herceg, aki 1372 és 1378 között volt Halicsban a király helytartója, odavitte a kegytárgyat. Az sem zárható ki, hogy a herceg még régi ikonként szerezte meg a képet, és ő kezdeményezte a renoválását, átfestését. Golonka és Źmudziński szerint valószínűbb, hogy a kép 1382-ben, nem pedig 1384-ben került Jasna Górára. Arról is tesznek említést, hogy némely kutató szerint a Szűzanya arcán látható vágások nem a sacrilegium után pirossal jelölt sérülések, hanem az eredeti kép megsérüléséről szóló legendával vannak kapcsolatban. A Szent Szűz ruháját és palástját díszítő mintáról szintén nem lehet tudni, hogy mikor festették meg.

2002-ben jelent meg Tadeusz Kos⁵ pap-történésznek a Jasna Góra-i kolostor alapításával foglalkozó munkája⁶. A szerző újraértelmezi a forrásokat. E könyv szerint Jan Radlica krakkói püspök kezdeményezte a pálosok lengyelországi letelepedését, Opuliai László pedig a lengyel király birtokához tartozó földet adományozott az idetelepedett szerzeteseknek. A herceg csak bérelte ezt a földet, és nem volt hozzá tulajdonjoga, ezért adománya tulajdonképpen nem volt legális. A pálos tudományos kör nem ért egyet ezekkel az új tézisekkel.⁷

A szerző szerint Szent Lukács nem festett a Szűzanyáról és Jézusról egyetlen képet sem – bár közel hétezer kép alkotását tulajdonítják neki –, ugyanis a kereszténység első korszakában szigorúan betartották a szobrok és képek a hitvallásban történő alkalmazásának a tízparancsolatban foglalt tilalmát. Tadeusz Kos a kép eredetéről és történetéről szóló legenda több verziójával leszámol. A benne szereplő Nagy Konstantin 337-ben halt meg, Nagy Károly pedig 814-ben, ezért egyikük sem adhatta át a festményt Leo orosz fejedelemnek, aki 1301-ig élt. A legendának az egyik lejegyzője, Piotr Risinius, azt írja, hogy 1384-ben hozta Opuliai László a képet Halicsból, pedig tudjuk, hogy a herceg már 1379-ben elhagyta ezt a területet. Ezenkívül semmilyen történelmi forrás nem említi Belz várának litvánok és tatárok általi ostromát, melynél Opuliai László lett volna a várvédők vezére. Sőt, már 17. században élő József Bartłomiej Źimorowic és 19. századi történészek (Franciszek Siarczyński, Michał Baliński és Tymoteusz Lipiński) is azt állították, hogy a częstochowai kép sohasem volt Belzben.

Nincs meggyőző adat arról, hogy a képet Opuliai László adományozta volna a kolostornak. Ha ő lett volna a festmény tulajdonosa, inkább egy jelentősebb helynek adta volna az értékes képet, nem pedig egy kis fatemplomnak, amely akkor egyáltalán még nem volt kegyhely. Tadeusz Kos Wojciech Kurpikhoz hasonlóan azt feltételezi, hogy a hercegnek csak közvetítő szerepe volt. Erzsébet királynétől vagy Szent Hedvigtől kaphatta a képet azzal az utasítással, hogy a częstochowai kolostorba helyezze el. Kos ellentmond Golonka és Źmudziński állításának, akik az 1384. évet tartják az átadás valószínűbb idejének, nem pedig 1382-et.

A kutató az elemzést folytatván azt írja, hogy nem Opuliai László volt a Jasna Góra-i kolostor alapításának a kezdeményezője. Sőt, az ő számára az alapítás meglepő esemény lehetett, ugyanis csak több mint negyven nappal később adta ki a kolostor anyagi ellátását biztosító dokumentumot, miután a királlyal találkozott.

A Jasna Góra-i kolostor lengyel nemzeti szenthelynek minősül, ezért nagy az érdeklődés a kegyhely és a kép története iránt, és számos publikáció több szempontból foglalkozik e témákkal. Röviden még néhány példával kívánok élni.

A Jasna Góra-i pálos tudományos folyóirat, a „Studia Claromontana” évente jelenik meg 1981 óta. Minden egyes szám a kegyhellyel kapcsolatos értékes tanulmányokat tartalmaz. 1989-ben született meg Mieczysław Ostoja-Mitkiewicz tanulmánya a częstochowai Szűzanya kultuszáról a lengyel menekültek között a második világháborúban, két évvel később pedig Csapláros István közölt egy dolgozatot a częstochowai Szűzanya motívumáról a magyar költészetben. Egy másik tudományos évkönyvben, az „Acta Poloniae Historica”-ban 1990-ben jelent meg angol nyelven Aleksandra Witkowska munkája a 17. század közepi częstochowai zárandoklatokról.

1991-ben a częstochowai kolostor adta ki *A haza Jasna Góra-i oltára*⁸ című kötetet, amelyben a szerzők többek között a częstochowai kép konzerválásával, a kép alapjával, a túlololdalának ábrázolásával (*Mensa Mariana*) és a częstochowai festmény oltárával foglalkoznak. 1994-ben jelent meg Konstancjusz Kunz pálos atyának *A Jasna Góra-i Szűzanya által tett csodák és kegyelmek hajdan és ma*⁹ című könyve, amelyben a szerző részletesen leír a częstochowai kegyképhez kapcsolódó több csodálatos eseményt, köztük fontos történelmi mozzanatokot is, például a Bécs melletti kahlenbergi csatát, amelynek során Avianói Márk pápai legátus Sobieski János király és a hadsereg fölött fehér galambot látott, amit a częstochowai Szűzanya oltalma jelének tartottak.

A lengyel történelmet és hagyományt bemutató népszerű ismeretterjesztő sorozat keretében jelent meg 2001-ben Jasna Górának szentelt kötet¹⁰. 2004-ben adták ki Zachariasz Jabłoński pálos atyának a könyvét a következő címmel: *Közeli és távoli Jasna Góra*. A Nemzeti Szenthelyről szóló tanulmányokból¹¹. A częstochowai kultusz több aspektusát mutatja be ez a kötet, például a zárandoklatokat az évek folyamán, köztük a magyar zárandoklatokat is. Az utóbbi időben Jabłoński atya írt egy másik fontos munkát is, egy átfogó tanulmányt, amelyben Jasna Góra századok folyamán betöltött európai szerepével foglalkozik.¹²

Anna Niedźwiedz *A kép és az alak. A Częstochowai Szűzanya képének jelentései*¹³ című munkának a szerzője. Többek között a kép sérüléseivel foglalkozik. Ő is arra utal (hasonlóan, mint egy évvel korábban Golonka és Żmudziński), hogy ezek nem feltétlenül a sacrilegium nyomai. Anna Różycka-Bryzek és Jerzy Gadomski 80-as évekből származó megállapításaira hivatkozik, amelyek szerint a képen látható vágások nem keletkeztek a sacrilegiumkor, hanem leginkább tudatosan festették meg ezeket. Anna Niedźwiedz *acheiropoiotos* típusú ikonokról is ír. Ezekről az ikonokról azt hitték, hogy nem emberi kézzel festették őket. A częstochowai képről is azt állították, hogy Szent Lukács elaludt munka közben, és a képet angyalok fejezték be.

2008-ban ünnepelték a pálos rend jóváhagyásának 700. évfordulóját. Ebből az alkalomból több publikáció látott napvilágot, például a *Jasna Góra. Częstochowa*¹⁴ című album Adam Bujak, neves lengyel fényképész alkotásaival, amelyek bemutatják az egész kegyhelyet és legapróbb elemeit, és mára már történelmi jelentőségűvé vált eseményeket örökítenek meg, például II. János Pál pápa látogatásait Częstochowába.

Bożena Zakrzewska munkájában, amelynek a címe: *Jasna Góra a régi lengyel hagyományban és kultúrában* (amely 2009-ben jelent meg¹⁵) többek között részletes leírást találunk az 1430. évi rablás előzményeiről és körülményeiről. Zakrzewska Częstochowában foglalkozik a kegyhely történetével. Az említett könyvben azt is megpróbálja bemutatni, hogy milyen lehetett a hajdani királyi zárandokút Częstochowába. Ezen kívül e munkában sokat olvashatunk a kegykép legrégebbi történetével kapcsolatos korszakról, a képprombolási időszakról Bizáncban.

A Varsói Gyalogos Zárandoklat 300. jubileumának alkalmából jelent meg 2011-ben egy nagy terjedelmű album¹⁶, amely bemutatja e vallásos szokás hosszú hagyományát.

A fényképek mellett a zárandoklat történetét részletesen bemutató szöveg olvasható, a magyarok részvételének a varsói zárandokútban is szenteltek néhány oldalt.

A fent említett munkákon kívül sok más tudományos publikáció, útikönyv és ismeretterjesztő könyv jelent meg az utóbbi időben Lengyelországban. E rövid összefoglalóban csak általános áttekintését igyekeztem nyújtani a szerintem érdekes és figyelemreméltó publikációknak. Érdeemes arra törekedni, hogy minél több új kutatást és feltevéseket bemutató szöveg idegen nyelveken jelenhessen meg – akár lengyel kutatásokról, akár más nyelven írt munkákról van szó. Különösen a lengyelek és a magyarok működhetnének ebben együtt, akiket sok történelmi szál fűz a częstochowai Szűzanya képéhez, a festménnyel és őrzésének helyével, a Jasna Góra-i kolostorral kapcsolatos kutatások művelésében.

BIBLIOGRÁFIA

- Adam Bujak, *Jasna Góra. Częstochowa*, (słowo – o. Jan Golonka, o. Izidor Matuszewski, o. Bogdan Waliczek), Kraków, 2008.
- Jan Golonka, Jerzy Żmudziński, *Matka Boska Jasnogórska. Co wiemy o Cudownym Obrazie*, Jasna Góra-Częstochowa, 2004.
- Grzegorz Górny, Janusz Rosikoń, *300 lat wytrwałości. Warszawska Pielgrzymka Piesza 1711-2011*, Warszawa, 2011.
- Zachariasz Jabłoński, *Jasna Góra bliska i daleka. Ze studiów nad Sanktuarium Narodowym*, Jasna Góra-Częstochowa, 2004.
- Zachariasz Jabłoński, *Jasna Góra wpisywana w Europę* [in:] idem, *Jasnogórska Bogurodzica w życiu Kościoła i narodów*, Jasna Góra-Częstochowa, 2006.
- Antoni Jackowski, Jan Pach, Jan Stanisław Rudziński, *Jasna Góra*, Wrocław, 2001.
- Kilka uwag o rzekomych rewelacjach krakowskiego historyka, rzekomo Tadeusza Kosa, na temat fundacji klasztoru jasnogórskiego*, „Studia Claromontana” 2003, nr 21.
- Ks. Tadeusz Kos, *Fundacja Klasztoru Jasnogórskiego w świetle nowej interpretacji źródeł*, Kraków, 2002.
- Konstancjusz Kunz (opr.), *Cuda i laski zdziałane za przyczyną Jasnogórskiej Matki Bożej dawniej i dziś*, Jasna Góra-Częstochowa, 1994.
- Wojciech Kurpiak, *Częstochowska Hodegetria*, Łódź-Pelplin, 2008.
- Jan Majdecki (red.), *Jasnogórski ołtarz ojczyzny*, Częstochowa, 1991.
- Anna Niedźwiedz, *Obraz i postać. Znaczenia wizerunku Matki Boskiej Częstochowskiej*, Kraków, 2005.
- Ewa Śnieżyńska-Stolot, *Geneza, styl i historia obrazu M. B. Częstochowskiej*, „Folia Historiae Artium”, XI, 1973.
- Bożena Zakrzewska, *Jasna Góra w tradycji i kulturze staropolskiej*, 2009.

JEGYZETEK

1 Wojciech Kurpiak, <i>Częstochowska Hodegetria</i>, 5 Łódź-Pelplin 2008. 2 Ewa Śnieżyńska-Stolot, <i>Geneza, styl i historia obrazu Matki Boskiej Częstochowskiej</i>, „Folia Historiae Artium”, XI, 1973. 3 Krystyna Pieradzka (1908–1986) – lengyel történész, többek között Krakkó és Lengyelország déli részeinek történetével, a częstochowai kolostorral és kegyképével foglalkozott. 4 Jan Golonka, Jerzy Żmudziński, <i>Matka Boska Jasnogórska. Co wiemy o Cudownym Obrazie</i>, Jasna Góra-Częstochowa, 2004.	A hozzáférhető információk alapján azt lehet vélni, hogy Tadeusz Kos álnéven Czesław Skowron pap írta meg ezt a könyvet. Czesław Skowron többek között Anjou Hedvig kultuszának igazolásával foglalkozott, és így hozzájárult a boldoggá és majd szentté avatásához. 6 Ks. Tadeusz Kos, <i>Fundacja Klasztoru Jasnogórskiego w świetle nowej interpretacji źródeł</i>, Kraków, 2002. 7 <i>Kilka uwag o rzekomych rewelacjach krakowskiego historyka, rzekomo Tadeusza Kosa, na temat fundacji klasztoru jasnogórskiego</i>,

- „Studia Claromontana” 2003, nr 21 (a szöveg szerzője: a folyóirat szerkesztősége).
- 8 Jan Majdecki (red.), *Jasnogórski ołtarz ojczyny*, Częstochowa, 1991.
- 9 Konstancjusz Kunz (opr.), *Cuda i łaski udzielane za przyczyną Jasnogórskiej Matki Bożej dawniej i dziś*, Jasna Góra-Częstochowa, 1994.
- 10 Antoni Jackowski, Jan Pach, Jan Stanisław Rudziński, *Jasna Góra*, Wrocław, 2001.
- 11 Zachariasz Jabłoński, *Jasna Góra bliska i daleka. Ze studiów nad Sanktuarium Narodowym*, Jasna Góra-Częstochowa, 2004.
- 12 Zachariasz Jabłoński, *Jasna Góra* wpisywana w *Europę* [in:] idem, *Jasnogórska Bogurodzica w życiu Kościoła i narodów*, Jasna Góra-Częstochowa, 2006.
- 13 Anna Niedźwiedź, *Obraz i postać. Znaczenia wizerunku Matki Boskiej Częstochowskiej*, Kraków, 2005.
- 14 Adam Bujak, *Jasna Góra*. Częstochowa, (słowo – o. Jan Golonka, o. Izydor Matuszewski, o. Bogdan Waliczek), Kraków, 2008.
- 15 Bożena Zakrzewska, *Jasna Góra w tradycji i kulturze staropolskiej*, 2009.
- 16 Grzegorz Górny, Janusz Rosikoń, *300 lat wytrwałości. Warszawska Pielgrzymka Piesza 1711-2011*, Warszawa, 2011.

